

Sejjid Muhamed Ali Da'i Nedžad

VJERSKI PLURALIZAM*

HISTORIJSKI POGLED NA VJERSKI PLURALIZAM

Mnoštvo i brojnost religija nije novovremena realnost i, kao što je rekao Glin Richards u knjizi *Ka interreligijskoj teologiji*, vrste vjerskih društava u naše doba ne pokazuju značajnu razliku i porast u odnosu na vjerska iskustva u prošlosti, nego je ono što se desilo u posljednjem stoljeću ustvari porast informacija i saznanja o vjerskom pluralizmu.¹ Dakle, postojanje različitih religija nije nova činjenica, čak su i velike religije putem velikih pokreta uspostavljale međusobne kontakte, ali su novi kontakti, osobito kada se radi kršćanstvu i islamu, bili temeljeni na nesuglasju, a ne dijalogu, međusobnom suštinskom poznavanju ili razumijevanju.²

John Hick smatra da su tek znanstvena istraživanja svjetskih religija, u otprilike posljednjih sto godina, otvorila put za bolje razumijevanje ostalih religija, te smo u ozračju upravo ovih znanstvenih istraživanja

---

* Preuzeto iz časopisa "Ma'refat", br. 4, 1378, Qom.

¹ Časopis *Hoza i Univerzitet*, br. 1, str. 59.

² John Hick, *Filozofija religije*, prijevod Behram Rad, str. 222- 224.

saznali za probleme kontradiktornih tvrdnji različitih vjerskih tradicija te se danas diskusija i razumijevanje kontradiktornih vjerskih tvrdnji i religijsko mnoštvo ubrajaju u važan predmet i trebaju imati posebno mjesto unutar filozofija vjere. U cilju rješavanja problema oprečnih vjerskih tvrdnji o istinitosti i njihovoj ispravnosti u djelima i pisanim radovima zapadnih autora i istraživača, susrećemo mnogobrojne radove koji bi mogli biti jedan “svjetski rječnik” ili “interreligijska teologija”; tu su dati različiti odgovori od strane teoloških učenjaka na pitanje religijskog pluralizma kao što su nihilistički stavovi Karla Bartha i Krimera, sociološki pogledi Tvinbija, relativistički Troeltech, evolucionistički nekih katoličkih teologa, esencijalistički pogledi nekih učenjaka poput Schleiermachera itd.

Vjerski pluralizam u svom sadašnjem obliku znači da “različite religije, čak ako imaju i različite odgovore i reakcije naspram Božanskog Bića, mogu biti osnov oslobođanja, spasenja ili savršenstva svojih pripadnika.”³ Budući takav, on je pojava novog doba. Pojava teorije pluralizma uglavnom se odnosi na 20. stoljeće. Prvi put ovu teoriju susrećemo u mišljenju Wilfreda Cantwella, profesora na harvardskom teološkom fakultetu, a potom se proširila posredstvom njegovih studenata, naročito Johna Hicka i knjige “Filozofija vjere”.

Prema tome, vjerski pluralizam u svom današnjem obliku jedan je pravac učenja unutar kršćanske teologije koji se proširio u kršćanskom svijetu istraživanja na ovom polju Johna Hicka.

John Hick predavao je nekoliko godina u Americi, a sada je u Perziji. /Kršćanski je svećenik, pripadnik perzbitorijanske sekte, a predhodno je djelovao na istoku Engleske/. Rođen je 1922. g. u Skarborviju Jorkširu, a 1940. priključio se Protestanskoj crkvi.⁴ Početak njegove duhovne promjene vezan je za njegovu ličnu sklonost i pristup protestantizmu. John Hick, surađujući u Engleskoj sa Indijcima i Jev-

---

³ *Razum i religijsko vjerovanje*, prijevod Ahmed Navaki i Ibrahim Sultani.

⁴ John Hick, n. d., str. 9.

rejima, primijetio je da su nekršćani, dakle sljedbenici drugih religija, izrasli u veoma dobre i moralne osobe, a, s druge strane, vidio je da je ekskluzivizam, ustvari, nužni pogled svake osobe koja je odgajana u specifičnoj tradiciji; naprimjer, kršćani insistiraju na riječima koje se na Evandjelju po Ivanu pripisuju Isusu: “Niko neće pronaći put do Oca izuzev posredstvom mene.”⁵ Od 3. stoljeća nove ere raspravljano je o ovom obaveznom vjerovanju da “izvan Crkve nema spasenja”⁶. Ovaj ekskluzivizam u srednjem vijeku je, također, verificiran te ojačan, a upravo na temelju ekskluzivističkog mišljenja formirali su se tokom 18. i 19. stoljeća neki vjerski pokreti. Dakako, ovi ekskluzivistički stavovi nisu specifičnost kršćana. Jevrejima je, također, imponirao njihov ekskluzivistički nacionalni identitet u vidu izabranog Božijeg naroda. Indijci iskazuju poštovanje Vedama kao vječnom dokumentu koji posjeduje apsolutne propise i vrijednosti, a budisti, koji učenje Gotama Bude nazivaju “darma”, smatraju ga jedinim putem koji može osloboditi ljude iluzija i nedaća.⁷ Isto tako, u islamu imamo ajete kao što su: “Allahu je jedina prava vjera islam.”⁸ Ili: “A onaj koji želi neku drugu vjeru osim islama, neće mu biti primljena, i on će na onom svijetu nastradati.”⁹

Prema tome, ekskluzivizam nije isključivo jedan kršćanski fenomen.¹⁰

U svakom slučaju, ekskluzivistički pogledi u kršćanstvu stvorili su uvjete za pojavu teoloških pravaca i inkluzivističke vjerske filozofije. Rimokatolička teologija od Drugog vatikanskog koncila (1962. – 1965.) pa nadalje, barem u svojim zvaničnim izjavama, u velikoj je mjeri napustila svoj prijašnji ekskluzivistički nastup, te je

---

⁵ *Religijsko istraživanje*, prijevod Behauddin Huremšahi, tom 1, str. 302.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ Al-Imran, 19.

⁹ Al-Imran, 85.

¹⁰ *Razum i religijsko vjerovanje*, str. 404.

na prijedlog i prema tumačenju Karla Rahnera¹¹, osobe koje iskreno tragaju za Bogom, a pripadnici su drugih religija, nazvala “anonimni kršćani”.¹²

U enciklici od 21. novembra 1964. godine Drugog vatikanskog koncila čitamo: “Osobe koje s razlogom nisu upoznale Isusovo evanđelje ili njegovu vjeru, a unatoč tome čistim srcem tragaju za Bogom i pod utjecajem Božije milosti u svojim nastojanjima trude se sprovesti Njegovu volju, onako kako je shvataju posredstvom svoje savjesti, mogu postići vječno spasenje.”¹³

Pobornici inkluzivizma, poput zagovarača ekskluzivizma, stoje na stanovištu da postoji samo jedan put za spasenje, on je, također, prepoznatljiv i može se otkriti u jednoj određenoj vjeri i, dakako, svi mogu krenuti tim putem. Međutim, s druge strane, pobornici inkluzivizma vjeruju da se svako može spasiti, čak i ako nema informacije o teološkim principima te istinite religije, pod uvjetom da iskreno slijedi put spasenja koji mu njegova religija propisuje. Sukladno tome, inkluzivizam je širi od ekskluzivizma, stoga što unatoč prihvatanju ovih ekskluzivističkih tvrdnji da je jedna posebna religija apsolutna istina priznaje da i pripadnici i ostalih religija isto tako mogu biti spašeni.¹⁴

John Hick u Engleskoj je komunicirao sa vjernicima pripadnicima drugih religija i promatrao je njihovu iskrenost i čistotu, te stoga nije prihvatio vjerski ekskluzivizam i, premda je inkluzivizam smatrao korakom naprijed u prihvatanju drugih religijskih uvjerenja i čistote drugih religija, nije ga smatrao dovoljnim. Zbog toga što je, ponovo, postavljao kao kriterij jednu religiju (kršćanstvo), dok su “različite religije, imale različite tokove vjerskog iskustva, tako što se svaka pojavljivala na različitom raskršću u povijesti čovječanstva i svaka je

---

¹¹ Karl Rahner.

¹² *Religijsko istraživanje*, str. 404.

¹³ Na ovaj način, razmatrana je ideja inkluzivizma naspram ekskluzivizma.

¹⁴ Razum i religijsko vjerovanje, str. 415.

spoznavala sebe i svoje racionalne predodžbe unutar jednog posebnog kulturnog ambijenta i prostora.”

Drugim riječima, “osobe (uključujući autora) koje se u vjerskim pitanjima oslanjaju na čovjekovo vjersko iskustvo (...) mogu vjerovati u vjerski pluralizam. Prema njihovom stajalištu. Budući da su iskustva fenomen, nijedno iskustvo nije bez tumačenja. Kada iskustvo dođe na razinu tumačenja, u tom slučaju izloženo je utjecaju kulture i četiri ograničavajuća čovjekova faktora: njegova historijska ograničenost, jezička ograničenost, društvena ograničenost i tjelesna ograničenost utječu na njegovo iskustvo. Prema tome, iskustva koja tumačimo kao vjerovanje mogu biti različita, a istovremeno nadahnuta Istinom.”¹⁵

John Hick, preferirajući vjerski pluralizam u odnosu na dva prethodna stajališta, ekskluzivizam i inkluzivizam te imajući na umu ono što je već rečeno, piše u tom pravcu, te je stoga ova teorija moguća i danas veoma privlačna – poput zamjene za apsolutni skepticizam. Prema njoj su velike vjerske tradicije svijeta tumač različitih ljudskih vizija i spoznaja jedne neograničene Božije Zbilje i njihov odgovor na tu Zbilju.¹⁶ On je, prihvatajući i kreirajući teoriju religijskog pluralizma, navodio primjere iz astronomije i tako nastojao objasniti ovu teoriju.

“U astronomiji je dugo vremena Zemlja bila središte oko kojeg se svijet kreće, a, u suštini, nije bilo tako, nego ljudska i nakon objelodanjenja istine postalo očito. Na području religije i religijskog mišljenja, isto tako, dugo vremena vjernici su vjerovali da je njihova religija središte Istine i to da je jedino posredstvom nje moguće dosegnuti Istinu i Zbilju, a ostali putovi i područja traženja i doseganja Istine – smatralo se – moraju kružiti oko središta (biti na temeljima) njihove religije. Međutim, svuda shvatamo da je središte nešto drugo, a to je sama Istina. Istina i Zbilja Svijeta (ili kako god da je zovemo) središte je i osovina, te sve religije, ideje i pravci kruže oko tog središta

---

¹⁵ Časopis Kijan, br. 28.

¹⁶ Isto.

i osovine; to su, ustvari, mnogovrsni putovi za dostizanje i doseganje do te Istine i Zbilje.”¹⁷

Na ovaj način John Hick, iako ga je u praktičnom smislu smatrao korisnim i djelotvornim za društvo koje je sklono stavu o svojoj religijskoj supremaciji, ipak logično, držao nedostatnim, tj. religijski pluralizam, u odnosu na inkluzivizam, ima principijelnije i univerzalnije stajalište.¹⁸

Pluralizam, koji se na Zapadu ukorijenio i dao rezultate, postao je predmetom razmatranja u ostalim naučnim krugovima, između ostalog i u formi kojom su ga neki, dabome, nastojali verificirati i ojačati mu temelje, dok su ga drugi kritički propitivali. U znanstvenim krugovima Irana dosada su napisani brojni radovi o ovoj temi. Podržavajući ovu teoriju, naprimjer, napisano je: “Religijski pluralizam uglavnom se temelji na dvije osnovice: jedna je raznovrsnost naših shvatanja vjerskih tekstova, a druga – raznovrsnost naših tumačenja vjerskih iskustava.”¹⁹

Pisac nakon objašnjenja ovih dvaju osnovica kaže:

“Upravo se na ovome temelji unutarvjerski i forlnovjerski pluralizam.” O rezultatima pluralizma kaže: “Pluralizam razumijevanja tekstova, iako imaju jasan temeljni smisao, ogleda se u tome da ne postoji nijedno zvanično tumačenje niti postoji ikakav zvanični autoritet tumačenja.”

Drugi autor u vezi sa ovim ističe: “Temeljne tvrdnje pluralizma, dakle da različite religije imaju valjan put ka Istini, čine se tvrdnjama koje je moguće braniti.”²⁰ Potom nastavlja: “Različite religije zasebno imaju pravovaljane puteve i čvrste stepenice prema duhovnim obzorjima, te svoje iskrene pripadnike dovode do cilja. Sa ovog stanovišta,

---

¹⁷ Vidi J. Hick, *Religions pluralism* vol. 12, p. 331. Citirano prema časopisu *Spoznaja*, br. 14, str. 23.

¹⁸ Časopis *Kijam*, br. 16., str. 33 – 34.

¹⁹ Isto, br. 36., str. 2 i 4.

²⁰ Isto, br. 40, str. 28 – 30.

sve vjerske Knjige ustvari su samo jedna Knjiga i imaju samo jedan cilj.”²¹

S druge strane, neki, odbacujući ovakvo značenje teorije vjerskog pluralizma, vjeruju da je islam kao religija takav da posjeduje sve vjerske istine i realitete (...) Prema tome, ako je neko prihvatio islam, kod Boga je opravdan, a ako nije, neće imati opravdanja.”²² Imamo i drugo stanovište, da ukoliko osoba nije nikako čula ništa o islamu, Bog je neće uputiti u Pakao²³, ali Pravi put nije višebrojan, Božiji put je jedan.”²⁴

Sljedeći teoretičar, govoreći kako sve suprotne tvrdnje religija ili njihovih sljedbenika mogu biti istinite, kaže: “Nekad se vodi diskusija oko istine i zablude, a nekad je diskusija oko kazne i nepostojanja kazne.”²⁵ On, također, kaže: “Ako je cilj pluralizma to da pripadnici drugih religija, ukoliko posjeduju iskrenost u namjeri i tragaju za Istinom nisu podložni kazni, u takvom slučaju istina je da je takav pluralizam prihvatljiv.”²⁶ Međutim, odnos nas i drugih religija, odnosno drugih pravaca, ogleda se u dvije tačke: prva je ta da su oni istinsku religiju svojih poslanika iskrivili, te mi ovu iskrivljenu religiju ne možemo prihvatiti kao istinu. Druga je ta što je iz njihovih religija segmenat propisa i zakonodavstava u potpunosti u našem vremenu derogiran.”²⁷

Ovo je tek dio onoga što je o religijskom pluralizmu rečeno. Iz prethodnog razjasnile su se sljedeće bitnosti:

1. značenja ekskluzivizma, inkluzivizma i pluralizma
2. historijski tok ekskluzivizma, inkluzivizma i pluralizma

---

²¹ Isto.

²² Časopis *Spoznaja*, br. 22, str. 8.

²³ Knjiga *Kritike*, br. 4, str. 351 i 349.

²⁴ Isto.

²⁵ Časopis *Jutro*, br. 78, str. 33-34.

²⁶ Isto.

²⁷ Isto.

3. tvorci teorije religijskog pluralizma i njeni širitelji
4. različit tretman iranskog akademskog društva naspram pluralizma

Ukratko, ekskluzivizam znači posjedovanje monopola jedne religije na Istinu i Spasenje. Inkluzivizam, prihvatajući istinitost samo jedne religije, iskrene i čestite sljedbenike ostalih religija drži također spašenim. Religijski pluralist istinitost, savršenstvo i spasenje drži ostvarivim unutar svih religija. Tvorci ove teorije su Wilfred Cantwell i njegovi studenti, osobito je John Hick učinio mnogo na njenom širenju. U iranskim znanstvenim krugovima već neko vrijeme ova teorija zaokuplja pažnju. Neki je uglavnom prihvataju, a drugi kritikuju.

KORIJENI PLURALIZMA

Kao što je već rečeno, John Hick je prva osoba koja je postavila i proširila teoriju religijskog pluralizma u njenom današnjem obliku. Upravo stoga, najbolji put za prepoznavanje korijena i uzroka njenog zaživljavanja je analiziranje Hickovog života i mišljenja. Isto tako, promatranje kršćanskog nauka sa stanovišta problema koje je stvaralo za miroljubivi suživot sa sljedbenicima ostalih religija i formiranje svjetske kulture sljedeći je put u razumijevanju korijena pluralizma. Također, promatranje društvenih i političkih prilika na Zapadu u 20. stoljeću može biti korisno u ovom traganju. Sada, s obzirom na spomenute putove, čini se da neki korijeni teorije vjerskog pluralizma proistječu iz sljedećeg:

1. naglasak na vjerskom iskustvu umjesto na vjerskim uvjerenjima
2. Kantova teorija unutar spoznajne discipline o razlikovanju stvarnosti onakve kakva jeste i njene manifestacije

3. ekspanzija globalnih komunikacija i veća informiranost o drugim religijama
4. naglasak kršćanstva na ekskluzivizmu spasenja i savršenstva u jednoj religiji, unatoč osvjedočenju u pogledu iskrenosti i čestitosti kod sljedbenika drugih religija
5. popularizacija hermeneutičkog pravca, analitičke filozofije, lingvistike, pozitivizma i sl.

PET KORIJENA RELIGIJSKOG PLURALIZMA

1) Onog momenta kada je religija iz svojih istinitih i izvornih vjerovanja i značenja spuštena na razinu jednog tumačenog i komentiranog iskustva John Hick, prihvatajući takvo tumačenje vjere, mogao je doći do ideje vjerskog pluralizma. On kaže: sučeljavanja čovjeka sa Božijom Stvarnošću i ljudske teološke teorije i mišljenja u cilju razumijevanja ovih sučeljavanja jesu dva temeljna religijska elementa koja permanentno u sklopu jednog zajedničkog procesa utječu jedan na drugi. Prema tome, velike religije sa stanovišta svojih iskustvenih korijena u konačnici su u dodiru sa jednom Božijom Stvarnošću. Međutim njihova različita iskustva te stvarnosti tokom stoljeća bila su izložena utjecaju i prodoru različitih vrsta mišljenja i raznolikih kultura, i to ih je dovelo u mnogobrojnost i kompliciranu sučeljenost. O tome koji je od ova dva religijska elementa prethodnica drugom on kaže: "To je poput poznatog primjera kokoši i jajeta; teško je reći koji se od ova dva vjerska elementa prvi pojavio i nastao."²⁸

2) Drugi korijen teorije vjerskog pluralizma može se tražiti u prihvatanju Kantove razlike između stvarnosti kakva jest i stvarnosti u njenom pojavnom obliku. John Hick, pod utjecajem ovakvog stajališta,

---

²⁸ John Hick, *Filozofija religije*, str. 238.

kaže: “Ako mi pretpostavimo da je apsolutna stvarnost jedna, naše spoznaje te Stvarnosti mnogobrojne i različite, stvorit će se pretpostavke za hipotezu da su različiti tokovi religijskog iskustva tumači, pokazatelj naših različitih saznanja te jedne neograničene i uzvišene Stvarnosti, koja je primila utjecaj različite kulturne povijesti, ali i na nju je izvršila svoj utjecaj.” On također kaže: Emanuel Kant (nenamjeravajući da to učini) postavio je filozofski okvir zahvaljujući kome ovakva teorija, teorija religijskog pluralizma može dobiti na svojoj širini i usavršavati se. On je uspostavio razliku između Svijeta ovakvog kakav je u sebi, svojoj biti, koji naziva “Svijet čistog Uma” te Svijeta ovakvog kakav se pojavljuje u ljudskim spoznajama i razumijevanjima, koji naziva “pojavni svijet”.

John Hick, prihvatajući gornju distinkciju, kaže: “Razlike koje proizlaze iz racionalnih fundamenata i načina promišljanja te meditacije religijskih tradicija koje učestvuju u tome otvaraju i daju adekvatan pristup.”

Hick zaključuje da su, prema tome, velike religijske tradicije svijeta tumač različitih ljudskih vizija i spoznaja jedne neograničene Božanske Stvarnosti i njihov odgovor na Nju.

3) Treći korijen nalazi se u razvoju globalnih komunikacija i većoj informiranosti o drugim religijama. Autori knjige “Razum i religijsko vjerovanje” kažu: “U našem zamršenom svijetu ne može se jedna posebna religija smatrati istinitom, a ostale u potpunosti ignorirati. Danas su moderne komunikacije, turizam, razmjena studenata, migracije i međunarodna trgovina natjerali sljedbenike različitih religija da se usredsrede jedni na druge (...) Ova nova kulturna izmiješanost smatrana je osobenošću druge polovice 20. vijeka.”²⁹

Dakle, industrijski i tehnološki napredak te izgradnja različite opreme i sredstava za masovnu komunikaciju stvorili su uvjete i pod-

---

²⁹ *Noumel world.*

logu da ljudi u različitim predjelima, iako udaljeni jedni od drugih, vide jedni druge pored sebe, i na taj način informiraju se o različitim vjerovanjima i mišljenjima. Napredak i širenje znanosti i svjetske kulture nosio je sa sobom široka istraživanja u domenu religija i povećanje naših informacija. John Hick, također, aludirajući na ovu činjenicu, kaže: “Dokora, svaka svjetska religija u odnosu naspram ostalih je živjela u svom posebnom svijetu (...) Tek, otprilike, u posljednjih sto godina znanstvena istraživanja svjetskih religija omogućila su preciznije shvatanje i upoznavanje religija drugih naroda, i posredstvom toga dobar dio nas se informirao o drugačijim tvrdnjama i problemima različitih religijskih tradicija kada je riječ o Istini.”³⁰

4) Istaknuto je kako je četvrti korijen religijskog pluralizma naglasak kršćanstva da monopol na spasenje i savršenstvo ima jedna religija, unatoč uviđanju čestitosti i iskrenost kod sljedbenika drugih religija.

Dr. Legenhauzen o tome kaže: “Pluralizam je pravac u kršćanskoj teoriji propitivan posredstvom Johna Hicka. John Hick primijetio je da postoje mnogobrojni nekršćani koji su pod utjecajem svojih religija čestite osobe, premda su katolici u srednjem vijeku vjerovali da će jedino osobe krštene u crkvi ući u Raj. On je, ne nalazeći opravdanje za ovakvo vjerovanje i ne držeći dostatnim inkluzivizam, projicirao religijski pluralizam.”³¹

Dr. Legenhauzen na drugom mjestu kaže: “Moramo obratiti pažnju na činjenicu da religijski pluralizam u kršćanstvu proistječe iz reakcije prema vjerovanju, osobito kršćanskom, naspram spasenja i oslobođenja u značenju da čovjek isključivo posredstvom kršćanstva može biti spašen kao rezultat žrtvovanja Isusu Kristu.

---

³⁰ John Hick, isto, str. 224.

³¹ Knjiga Kritike, br. 4, str. 14 –15.

5) Popularizacija hermeneutike, analitičke filozofije, lingvistike, pozitivizma i slično, utjecaj strukturalnog egzistencijalizma i svijesti o spoznaji, pojava teorija na polju lingvistike kao što je Wittgensteinova teorija o lingvističkoj igri ili simbolizmu jezika i, također, neefikasnosti razuma u spoznaji, oslanjanje na princip empirizma, koji se razmatra u literaturi ove škole – sve ovo stvorilo je ambijent u okviru zapadne kulture da se apsolutizam i ekskluzivizam dovedu u pitanje i odbace, a umjesto toga stvori klima za teoriju religijskog pluralizma.

U prethodnom dijelu istaknuti su faktori koji su stvorili pretpostavke za pojavu i širenje religijskog pluralizma na Zapadu. Ovdje je umjesno kazati da je prihvatanje nekih iranskih intelektualaca upravo ovih korijena i faktora prouzročilo da oni teoriju religijskog pluralizma u kršćanskoj teologiji propituju unutar islamskog kelama i svim snagama nastoje ojačati njene principe. Na kraju, ukazat ćemo na neke fragmente iz njihovih stajališta:

1) Empirizam

“Osobe koje se u vjerskim stvarima oslanjaju na čovjekovo vjersko iskustvo (poput autora ovih redaka), a vjerovanje, prije svega, smatraju rezultatom sučeljavanja čovjekovog iskustva sa manifestacijama Konačne Stvarnosti (mi tu Konačnu Stvarnost zovemo Bog) i ovo iskustvo drže izvorom spoznaje mogu vjerovati u religijski pluralizam. Stoga njihovo iskustvo nije bez objašnjenja, a kada se iskustvo nađe unutar tumačenja biva podložno utjecaju kulture i ljudske ograničenosti.”³² Drugi teoretičar ističe: “Druga vrsta pluralizma proistječe iz mnogovrsnosti i brojnosti tumačenja religijskih iskustava, mnogovrsnosti i brojnosti koja se može svesti na Jedinstvo”³³, te definirajući religijsko iskustvo, kaže: “Religijsko iskustvo ogleda se u slučajevima sa Apsolutnošću i Uzvišenošću.”³⁴

---

³² Časopis *Kijan*, br. 28.

³³ Isto, br. 36, str. 4, 8, 9., br. 40 str. 22., br. 36, str. 11., br. 37, str. 61., br. 36, str. 2 – 3.

³⁴ Isto.

2) Kantova razlika između Stvarnosti po sebi i pojavne stvarnosti.

Jedan intelektualac u raspravi o pluralizmu nakon objašnjenja stajališta Johna Hicka i njegove eksploatacije razlikovanja između Uma i fenomena u Kantovom učenju piše: “Ovakva vrsta argumentacije, koja sa našeg stanovišta izgleda isuviše spekulativna i nedozvoljiva, nimalo ne umanjuje čvrstinu i racionalnost Hickovog pluralističkog stava.”³⁵ Da sam ja bio na njegovom mjestu, poslužio bih se ovim odvažnim stihovima Mevlane:

“Kada je duša postala zarobljenik uma,
Musa sa Musaom se našao u sukobu
Kada stigneš do razine duha,
Musa i Faraon nađoše se u pomirenju.”³⁶

3) Razvoj komunikacija

“Bez sumnje, razvoj komunikacija unutar društva i uviđanje prisustva vjernika i kod drugih religija, osobito postojanje društava u kojima jedni pored drugih žive sljedbenici različitih religija, jedan je od značajnih faktora koji je doveo do pojave nove situacije i pitanja u pogledu raznolikosti i pluralnosti religija.”³⁷

4) Ekskluzivizam, čestitost i iskrenost pripadnika ostalih religija

“To je tako na putu traganja: zarobljavaju iskrene tragaoce kako god se zvali, pod bilo kojom zastavom bili i pripadali i bili odani bilo kojem pravcu ili religiji i dovode ih do odredišta. Lažljivi oponašatelji sa žarom traganja također, ostaju bez konkurenata.” U sljedećem ci-

---

³⁵ Isto.

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

tatu stoji: "Bog nagrađuje nositelje vjerovanja koji su iznad teoloških pravaca, i svi vjernici u svim religijama su vjernici, samo im je govor različit."³⁸

5) Utjecaj novih pravaca

"U svijetu tumačenja, uvijek smo bili pluralistični."³⁹ "Nijedno tumačenje nije moguće bez oslonca očekivanja, pitanja i pretpostavke."⁴⁰ Ili na drugom mjestu: "Diskusija o vjerskom pluralizmu ima principe, osnove i pretpostavke, pitanje istinitosti racionalizma, upućivanja, spasenja esencije vjere i, ja dodajem, pitanje nominalizma; sve je dio pretpostavki za diskusiju o pluralizmu."⁴¹ U cilju opsežnijeg proučavanja stavova teoretičara na ovom polju treba se usmjeriti na njihova mišljenja o religijskom iskustvu, religijskoj spoznaji i slično.

Iz navedenog očito je da je pozornost i sklonost ka faktorima i korijenima pluralizma na Zapadu pripremila teren i za neke iranske intelektualce, te se i kod njih razvijaju pluralističke tendencije.

KORIJENI I FAKTORI VJERSKOG PLURALIZMA SA STANOVIŠTA ISLAMSKE ZNANOSTI

1) Religijsko iskustvo

Sa aspekta islama, islam je Božija objava koja je bezgrešno stigla u ljudske ruke. Niti je iko utjecao, niti je šta od strane Božijeg Poslanika njoj dodato ili oduzeto. Stoga, islam sebe predstavlja vodičem ljudi i jedinom istinitom i kod Boga prihvaćenom vjerom i, prema tome, naglasak na vjerskom iskustvu neće umanjiti istinitost razumijevanja islama.

---

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto, br. 40, str. 4.

Kur'an Časni o Božijem Poslaniku, a. s., kaže: *“On ne govori po hiru svome – to je samo Objava koja mu se obznanjuje.”* (An-Nadžm, 3 – 4) Bog Svom Poslaniku kaže: *“Zato se drži onoga što ti se objavljuje, jer ti si uistinu, na pravom putu.”* (Az-Zuhruf, 43) Na pravom putu koji svaki dan tražiš u namazu i kažeš: *“Uputi nas na pravi put.”* (Al-Hamd, 6)

Bog u Kur'anu, koji je Istina i Upućivač, kaže: *“Istina vam dolazi od Gospodara vašeg, i onaj ko se uputi pravim putem – uputio se za svoje.”* (Junus, 108) A o ekskluzivitetu istine unutar islama ističe: *“Pa, ako budu vjerovali u ono što vi vjerujete, na pravom su putu, a ako glave okrenu, oni su onda samo inadžije.”* (Al-Bakara, 137)

I još jasnije kaže: *“A onaj ko želi neku drugu vjeru osim islama, neće mu biti primljena.”* (Ali-Imran, 85)

Na koncu se dodaje da se u islamu, pored vjerovanja i posjedovanja stvarne islamske duhovnosti, preporučuje i dosezanje vjerskih tesavufskih iskustava, ali je izuzetno jako naglašeno čisto vjerovanje i dobro djelo, kao što Kur'an kaže: *“K Njemu se dižu lijepe riječi, i dobro djelo On prima.”* (Fatir, 10) I, kao što je kazano u 137. ajetu sure Bekare, vjerovanje i čistota, koje su osnov Upute, ustvari su vjerovanje u islam.

2) Dualizam Stvarnosti kakva jest i pojavne stvarnosti

Ovo je jedna od teorija koja je ušla u spoznajnu disciplinu na Zapadu nakon Kanta i poslije se formirala pod utjecajem teorije o dualizmu Stvarnosti i pojavnosti, fenomenologije Husserla i ostalih fenomenologa. Na taj način, dovedeno je u sumnju dosezanje i dokučivost Stvarnosti, onakve kakva ona jest, kao i mogućnost njene spoznaje, a ponekad je smatrano i nemogućim. Usljed toga, novi talas relativizma potresao je zapadno mišljenje. Svakako, religijski pluralizam, također, nije ostao imun na ovaj talas, no islamska filozofija i islamsko mišljenje nisu bili tolerantni prema ovoj teoriji i, ne prihvatajući njene negativne rezultate, značajno su je kritikovali.

Sa aspekta islamskog mišljenja, postoje mnogobrojni putovi i sredstva doseganja Istine i stvarnosti kao što su: Objava, razum, osjećaji i iskustvo. U islamskom mišljenju, čovjek, posjedujući aksiome, pravila izvođenja zaključaka i ispravne puteve dokazivanja, premda ne može cjelokupnu stvarnost u potpunosti obujmiti, posjeduje potencijal da ovlada njenim dijelom. Tekst Objave i Božiji govor došli su u pomoć razumu i pomažu mu da spozna Istinu i Stvarnost, kako na području Egzistencije tako i na polju Vrijednosti. Također, osjetila, isto tako, u nekim slučajevima, i pored svih nedostataka, od pomoći su kod nekih racionalnih principa. Prema tome, sa stajališta islama Istina je dokučiva.

Dakle, iz izloženog islam objelodanjuje: *“Istina vam dolazi od Gospodara vašeg i onaj ko se uputi pravim putem – uputio se za svoje dobro.”* (Junus, 108) Ova istina je islam, jer vidjeli smo da se kaže: *“A onaj ko želi neku drugu vjeru osim islama, neće mu biti primljena.”* (Ali- Imran, 85)

Prema tome, Apsolutnu Istinu moguće je spoznati, te je nakon spoznaje Apsolutne Istine slijeđenje nečeg drugog zabluda i stranputica. Pluralizam na području Apsolutne Istine i naspram Nje besmislen je, a kako je islam Istina, mimo njega drugo nije ispravno i vjerodostojno, i kao što je rekao Imam Reza odgovarajući Ibn Sekitu: Danas je razum unutarjni dokaz, a unutarjni dokaz razum može biti onda kada posjeduje moć razlučivanja Istine od laži, kao što su poslanici – pošto su oni vanjski dokaz – predstavili Istinu ljudima.”⁴²

3) Razvoj komunikacija

Islam je propisima kako se odnositi prema pripadnicima Knjige i preporučujući njihovo uvažavanje stvorio odgovarajuće pretpostavke za suradnju muslimana i pripadnika drugih religija, te osigurao pov-

---

⁴² *Usule – Kafi*, 1. izdanje, Knjiga *Razum i neznanje*, tom 12.

oljnu klimu za miroljubivi suživot i odnose na temelju međusobnog poštovanja.

Kur'an preporučuje dobročinstvo i pravednost čak i prema politeistima koji ne ratuju sa muslimanima: *“Allah vam ne zabranjuje da činite dobro i da budete pravedni prema onima koji ne ratuju protiv vas zbog vjere i koji vas iz zavičaja vašeg ne izgone – Allah, zaista, voli one koji su pravični.”* (Al-Mumtahina, 8) U knjizi “Al-Garat” nalazi se ova predaja: Hazreti Ali je išao i vidio je starijeg slijepca kako prosi. Upitao je: Ko je on? Rekli su mu: Jedan slijepi kršćanin. Rekao je: Kada je bio mlad bio je od koristi ovom društvu; sada kada je ostario – mora prositi! Za moje vladavine ne treba nijedan kršćanin prositi, pomozite ga iz državne blagajne!”⁴³

4) Ekskluzivizam, iskrenost i čestitost sljedbenika drugih religija

Islam je od samog svog početka poklonio pažnju prema osobama koje su iskreno i kreposno nastojale živjeti svoju vjeru. Premda su bili nemuslimani, njihove manjkavosti nije ubrajao u grijeh i nije za njih propisao kazne. Od samog početka to je bilo razlogom da ne ode u ekstremizam koji je bio zahvatio kršćanstvo. Islam, s jedne strane, preporučuje lijepo ponašanje prema sljedbenicima Knjige, a, s druge strane, potlačene, znači one kojima nije otkrivena Istina, smatra pomilovanim, i ukoliko je njihov trud iskren, smatra ih negativnim i spašenim. Ovaj stav se izvodi iz predaja i tumačenja riječi “mustadafin” – potlačeni i sintagme “merdžune li-emrillah”. Allame Tabatabai u knjizi “Velajet” naglašava da je pitanje sreće i kazne uglavnom vezano za iskrenost namjere, pokornost i neposluh. Stoga, za kršćanina koji tragajući za Istinom nije zgriješio i iskreno se pokoravao propisima svoje vjere nemamo razloga da kažemo da će biti daleko od sreće. Bog kaže: *“Kada budu uzimali duše onima koji su se prema sebi*

---

⁴³ Knjiga Kritike, br. 4, str. 353.

ogriješili, meleki će upitati: 'Šta je bilo s vama?'- 'Bili smo potlačeni na Zemlji' – odgovorit će. 'Zar Allahova Zemlja nije prostrana i zar se niste mogli nekud iseliti?' – reći će meleki, i zato će njihovo prebivalište biti Džehennem, a užasno je on boravište.

Samo nemoćnim muškarcima, i ženama, i djeci, koji nisu bili dovoljno snalažljivi i nisu znali puta, Allah će, ima nade, oprostiti jer Allah briše grijeha i prašta.” (An-Nisa, 97, 98, 99)

5) Novonastali pravci

Zajedničko obilježje novonastalih pravaca proizlazi iz toga što naglašavaju nemogućnost spoznaje Apsolutne Stvarnosti, Apsolutne Istine, onakve kakva jest, ali iz dosad kazanog nešto takvo se ne može prihvatiti. Međutim, stajališta novonastalih pravaca treba kritikovati zajedno sa razmatranjem i kritikom temeljnih postulata pluralizma. Na koncu, dolazimo do zaključka da ne postoje korijeni i faktori pluralizma unutar islama, islamske kulture i društva. Utjecaj ovakvih teorija na neke intelektualce ne treba dovesti do toga da nešto što se porodilo u drugačijem kulturnom ambijentu od našeg unesemo u kulturni milje našeg društva.

S perzijskog preveo: Muamer Kodrić